

Академія наук України
Інститут економіки

• На правах рукопису

ГРЕБИСВА Тетяна Миколаївна

**ФІНАНСОВІ ВІДНОСИНИ ГАЛУЗЕЙ НЕВИРІВНИЧОЇ
СФЕРИ**
(на прикладі галузей освіти, науки і культури).

08.00.01 - політична економія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 1994

AB 29.668

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Інституті економіки АН України

- Науковий керівник - доктор економічних наук
НОВІКОВ Валерій Миколайович
- Офіційні опоненти - доктор економічних наук,
академік АН України
ЧУХНО Анатолій Андрійович
- кандидат економічних наук,
доцент
ТУРЛО Юрій Григорович
- Провідна організація - Київський державний інститут
культури

Захист дисертації відбудеться "12" травня 1994 р.
о 14 на засіданні спеціалізованої вченої ради
К-016.39.02 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня
кандидата наук в Інституті економіки АН України за адресою:
252011, Київ-11, вул. Панаса Мирного, 26.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту
економіки АН України.

Автореферат розісланий "12" травня 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

Горбоватий М.Д.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

ДВ-29.668

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку економіки обумовлений формуванням ринкових відносин і створенням нового економічного простору, що ставить перед дослідниками цілу низку принципово нових проблем, які мають велике теоретичне і практичне значення. Відмова від адміністративно-розподільчих відносин, перехід до соціально-орієнтованої ринкової економіки, в якій використовуються різноманітні форми власності, вимагають нового підходу до дослідження проблем формування і функціонування фінансових відносин в системі господарювання, включаючи галузі невиробничої сфери. Нині назріла необхідність трансформування існуючого раніше механізму фінансування суб'єктів господарювання невиробничої сфери в такий, що буде орієнтований на поліфункціональність фінансових відносин, які виникають в процесі надання і споживання послуг освіти, науки та культури.

Щорічне зростання дефіциту державного бюджету суттєво обмежує необхідні для функціонування і розвитку невиробничої сфери фінансові ресурси, що призводить в першу чергу до зниження соціальної захищеності населення і погіршення рівня його добробуту. Спроби суб'єктів фінансових відносин в невиробничій сфері самостійно вирішити в перехідний період свої економічні проблеми наштовхуються на нерозробленість механізмів фінансування невиробничих галузей, що значною мірою пояснюється різною динамікою змін в юридичних і економічних відносинах. Внаслідок цього виникає ситуація, коли випереджаючі темпи розвитку юридичної бази в одних сферах діяльності не співпадають з темпами розвитку економічних перетворень в них, тоді як в інших сферах - нові форми економічної діяльності, що виникають в результаті перетворень, не знаходять адекватного правового оформлення.

Невирішеність цих питань ставить суб'єкти господарювання невиробничих галузей у таке становище, коли вони замість самостійного пошуку різноманітних джерел фінансування для власного відтворення змушені обмежуватися коштами держбюджету та емісійними можливостями держави. Це негативно позначається на стабільності грошової системи в цілому і посилює інфляцію, що знецінює фінансові ресурси всіх суб'єктів господарювання.

Потреба у створенні цілісної політекономічної концепції фінансових відносин у невиробничих галузях і відповідних практичних рекомендацій по вдосконаленню форм і методів фінансування в невиробничій сфері, націлених на покращення багатьох важливих соціальних граней життя населення, зумовила вибір теми дисертаційної роботи, її методологічну і теоретичну спрямованість.

Об'єкт дослідження : фінансові відносини невиробничої сфери в процесі становлення соціально орієнтованої ринкової економіки, розглянуті на прикладі галузей освіти, науки і культури.

Предмет дослідження : зміна форм діючих фінансових відносин невиробничої сфери як необхідна умова створення нової системи фінансових відносин на функціональному та галузевому рівнях.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі всебічного аналізу теоретичних розробок, існуючих у вітчизняній та зарубіжній економічній науці, а також нових форм економічної практики, розробити підходи до створення моделі макроекономічних складових механізму фінансування невиробничої сфери з урахуванням загальнодержавного, галузевого та територіального аспектів функціонування невиробничих галузей.

Згідно з поставленою метою в дисертації вирішуються такі завдання:

- розкрити сутність системи фінансових відносин у суспільстві і визначити її структурні елементи, особливості їх взаємодії та основні напрямки перетворень у відповідності з вимогами сучасного етапу розвитку

економіки, враховуючи при цьому, що фінансові відносини знаходяться в нерозривному зв'язку з усіма сторонами системи виробничих відносин;

- визначити специфіку та основні форми прояву фінансових відносин у невиробничих галузях, розкрити основні напрямки їх трансформування на основі використання принципу багатомірності;

- простежити зміни в умовах функціонування фінансових відносин невиробничої сфери та оцінити їх соціально-економічні наслідки в осяжній перспективі;

- дати політекономічне обґрунтування комплексу заходів, спрямованих на приведення фінансових відносин у невиробничих галузях у відповідність з об'єктивними умовами сучасного етапу розвитку економіки, що передбачає теоретичну розробку питань удосконалення фінансових відносин суб'єктів господарювання невиробничої сфери з іншими суб'єктами господарювання - державою, місцевими органами влади, підприємствами, установами, благодійними фондами і населенням.

Методологічну і теоретичну основу дослідження складають роботи вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких праці Агабаб'яна Е., Антоні Р., Бабаєва А., Вайт В., Вітренко М., Діскіна І., Жильцова Є., Зайцевої Л., Затуренської В., Козака Є., Корягіної Т., Куценко В., Новікова В., Пешехонова Ю., Попова Є., Раманасан К., Рутгайзера В., Рібакова Ф., Тароу Л., Шерменьова М., Юхименка В., Якобсона Л. та інших. Окрім того, здобувач неодноразово зверталася до законодавчих та нормативних актів Верховних Рад України та Російської Федерації, Кабінету Міністрів України та даних Міністерств статистики України, Міністерства фінансів України. В роботі використано різноманітні науково-методичні розробки, матеріали конференцій, семінарів, концепції та програми переходу економіки України до ринку, соціального захисту населення.

Методи дослідження ґрунтуються на діалектичному аналізі теоретичного та емпіричного рівней пізнання, системності аналізу предмету та об'єкту вивчення,

науковому абстрагуванні з метою своєчасного виявлення і розв'язання соціальних та економічних протиріч, що виникають. Використані статистичні та інші загальнонаукові методи дослідження.

Наукова новітність. Проблему вивчення закономірностей функціонування фінансових відносин невиробничої сфери вперше вибрано самостійною темою політекономічного дослідження. До числа винесених на захист найбільш суттєвих результатів, що досягнуті в процесі роботи і які відзначаються науковою новітністю, належать :

- обґрунтовано положення про те, що розвиток і удосконалення фінансових відносин невиробничої сфери відбувається в руслі загальних тенденцій трансформування всієї системи фінансових відносин і неодмінно виникає з переходом до ринкових форм господарювання. Запропоновано політекономічне визначення фінансових відносин невиробничої сфери як відносин, що функціонують в різних фазах відтворення сукупного національного продукту, і відображають процеси акумуляції та використання фінансових ресурсів, притаманних суб'єктам господарювання невиробничих галузей;

- запропоновано модель фінансування галузей освіти, науки та культури, яка розширює діапазон формування і використання джерел фінансових засобів і передбачає появу нових суб'єктів господарювання, що будуть не тільки зацікавлені в споживанні послуг, але й здатні без посередництва держави фінансувати невиробничу діяльність;

- на основі аналізу використання нових форм фінансових відносин зроблено висновок про необхідність тісного зв'язку прямих та опосередкованих методів регулювання державою процесу фінансування соціально-культурної та наукової діяльності. Обґрунтовано тезу про неможливість досягнення загальної рівноваги попиту та пропозиції благ і послуг в ринковій системі поза державним регулюванням;

- розкрито зростаючу роль регіонального управління і фінансування невиробничої сфери на стадії формування ринкових відносин в Україні, що зумовлено перетворенням регіону з об'єкту на суб'єкт фінансування, що функціонує переважно за принципами фінансового самозабезпечення;

- запропоновано для використання на практиці таку нетрадиційну для економіки України форму фінансових відносин між контрагентами економічної діяльності, як некомерційні організації (non-profit organizations), де передбачається використання не тільки і не стільки коштів державного бюджету, скільки доходів від продажу послуг споживачам, згідно з визначеними умовами;

- доведено необхідність використання благодійних фондів як суб'єктів фінансових відносин з галузями невиробничої сфери, що широко використовується у світовій практиці і відображає процес диверсифікації фінансових відносин. В роботі наведено визначення благодійних фондів і дано розгорнуту характеристику основних принципів їх функціонування;

- рекомендовано розвивати такі нові форми фінансових відносин населення з суб'єктами галузей освіти та культури, що ґрунтуються на засадах страхування, споживчого кредиту, об'єднанні бюджетних коштів та особистих доходів громадян для оплати послуг більш високої якості, які дозволяють оптимізувати оплату послуг населенням.

Теоретичне та практичне значення роботи полягає в тому, що в ній на основі теоретичних принципів запропоновано практичні пропозиції по удосконаленню структури фінансових відносин в невиробничій сфері. Обґрунтовано шляхи вдосконалення механізму фінансування галузей освіти, науки та культури. Показано, що перехід до ринкових відносин без адекватної перебудови фінансових відносин в невиробничій сфері поглиблює кризовий стан економіки, погіршує соціальне становище громадян України.

Апробація роботи. Основні положення роботи доповідалися на 1-му Міжнародному Конгресі Українських Економістів (Київ - 1992). Окремі теоретичні висновки,

зроблені в роботі, було використано в процесі розробки планової теми "Економічні методи управління невиробничою сферою" (номер державної реєстрації 01. 9. 00 018879).

Публікації по темі дисертації. Результати проведеного дослідження опубліковані в 3 наукових роботах загальним обсягом 1,2 друк. арк.

Структура та об'єм роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаної літератури, що містить 165 назв. Робота викладена на 204 сторінках машинодрукованого тексту, вона містить у собі 4 таблиці.

Згідно з логікою дослідження робота має таку структуру:

Вступ.

РОЗДІЛ 1. Основні напрямки розвитку фінансових відносин галузей невиробничої сфери в нових економічних умовах.

1.1. Фінансові відносини як економічна категорія.

1.2. Особливості фінансових відносин в невиробничій сфері.

1.3. Методологічні проблеми і перспективи реформування фінансових відносин в соціально-культурних галузях та науці.

РОЗДІЛ 2. Механізм централізованого формування фінансових ресурсів невиробничої сфери.

2.1. Об'єктивна необхідність фінансових відносин держави з невиробничою сферою.

2.2. Форми централізованого фінансування невиробничих галузей.

2.3. Місцеві бюджети як джерело фінансування невиробничих галузей.

РОЗДІЛ 3. Формування та використання децентралізованих джерел фінансування соціально-культурних галузей та науки.

3.1. Шляхи становлення механізму фінансових відносин між суб'єктами виробничої та невиробничої сфер.

3.2. Благодійні фонди в системі фінансування невиробничої діяльності.

3.3. Платність соціально-культурних послуг як форма фінансування населенням суб'єктів господарювання невиробничої сфери.

Висновки та пропозиції.

Список використаної літератури.

2. ЗМІСТ РОБОТИ.

Значні якісні зміни в фінансовій системі та усунення прецедентів глибоких фінансових криз неможливі без перегляду наукових уявлень про роль та характер фінансових відносин в межах єдиної макроекономічної теорії сучасної ринкової економіки. Це зумовлено тим, що поява принципово нових фінансових відносин, розширення меж їх функціонування за рамки суто державних, а також формування горизонтальних зв'язків, в тому числі і фінансових, між підприємствами, організаціями, громадянами та іншими суб'єктами господарювання зумовили перегляд сутності та структури фінансових відносин.

В першому розділі дисертації показано, що поняттям фінансові відносини в економічній літературі позначались і позначаються різні по своїй суті процеси та явища. Це пояснюється тим, що протягом останніх років існував такий підхід до категорії фінансові відносини, який недооцінював суттєвих відмінностей між поняттями фінанси, кредит і грошовий обіг.

На основі проведеного аналізу в розвитку сучасної економічної теорії, що вивчає фінансові відносини, виділено два етапи: перший (1970-1990 рр.) - одержавлення фінансових відносин, для якого характерне обмеження фінансових відносин рамками функціонування держбюджету. Підприємства, враховуючи державну форму власності переважної більшості з них, в значній мірі, не розпоряджалися своїми фінансами самостійно. Другий етап (90-ті роки) перебуває в процесі свого становлення і

характеризується розмежуванням фінансів держави, фінансів підприємств та інших суб'єктів господарювання з чітким визначенням меж кожної з категорій.

Дослідження існуючих раніше і сучасних трактувань фінансових відносин дозволило визначити фінансові відносини як економічні відносини між контрагентами господарської діяльності, які виникають з приводу формування фондів грошових коштів, що спрямовуються на регулювання темпів і обсягів економічного зростання, реалізацію сукупного суспільного продукту і відтворення робочої сили з метою покращення можливостей функціонування і розвитку соціально орієнтованого ринкового господарства.

Вивчення фінансових відносин невиробничої сфери неможливе без розгляду їх органічного взаємозв'язку з фінансовими відносинами системи господарювання в цілому. Адекватне розуміння цього взаємозв'язку розкривається на основі логіки - частина і ціле. Стосовно об'єкту даного дослідження це означає, що аналіз фінансових відносин, функціонуючих в галузях невиробничої сфери має максимально враховувати якісні зміни в розвитку фінансових відносин в цілому, що існують в сучасній економіці.

Загальноекономічний зміст фінансових відносин невиробничої сфери полягає в існуванні таких властивостей фінансових ресурсів, як еквівалентність і поворотність, що притаманно фінансовим відносинам як таким. Проте, специфіка фінансових відносин в невиробничій сфері полягає в опосередкованому характері прояву цих властивостей. Суспільний характер споживання соціально-культурних послуг та наукової продукції зумовлює участь посередника між суб'єктом господарювання невиробничої сфери і споживачем послуги, що надається.

Враховуючи те, що головна "віддача" цих послуг проявляється за межами сфери їх функціонування, тобто за межами процесу надання послуг освіти, науки та культури, але за умови їх споживання, посередник бере на себе, як правило, оплату (чи доплату) витрат суб'єкта

господарювання невиробничої сфери, пов'язаних з наданням цих послуг. В протилежному випадку було б неможливим відтворення діяльності суб'єктів господарювання невиробничої сфери в силу непокриття своїх витрат за рахунок отриманих ним доходів від реалізації послуг.

Видимість нееквівалентності і безповерненості фінансових ресурсів суб'єктів господарювання невиробничої сфери виникає на основі специфіки встановлення ціни на освітні, наукові та культурні послуги. Некомерційний (безприбутковий) характер послуг галузей освіти, науки та культури зумовлюється рівнем ціни, який у випадку включення в ціну послуг можливості отримання прибутку (достатнього для забезпечення самофінансування суб'єкта невиробничої діяльності), протирічить принципу загальнодоступності соціально-культурних і наукових послуг, тобто протирічить їх основному соціальному призначенню.

У зв'язку з цим при визначенні ціни на соціально-культурні та наукові послуги держава, як правило, намагається стимулювати споживання послуг, що передбачає безплатність для споживача, але не безоплатність для суб'єкта, що надає послуги. Тому що останній надає результати своєї праці в обмін на фінансові ресурси державного або місцевого бюджетів, підприємств, установ чи благодійних фондів. Якщо ж держава зацікавлена в розширенні доступності послуг, то споживачам надаються з тих же джерел цінові пільги. При цьому забезпечується максимально можливий доступ споживачів до соціально-культурних та наукових послуг незалежно від рівня їх доходів.

З іншого боку наявність і розвиток таких видів послуг освіти, науки та культури, на які є достатній платоспроможний попит з боку безпосередніх споживачів, повинні супроводжуватися встановленням переважно ринкових гнучких цін, що покривають витрати і забезпечують певний прибуток для суб'єктів невиробничої сфери в обмін на якість послуг, що надаються.

Неоднорідність послуг освіти, науки та культури, яка пов'язана з наявністю поділу їх на суспільні, змішані та приватні, в залежності від механізму оплати їх споживання, є передумовою сучасного формування багатомірності системи фінансових відносин суб'єктів господарювання невиробничої сфери. Внутрішня специфіка суто суспільних послуг визначає неможливість надання їх на ринковій основі (на основі фінансового самозабезпечення). Послуги, що надаються на основі змішаного фінансування, в принципі підпадають під дію ринкового механізму, але вимагають певного державного, або недержавного опосередкування в їх наданні для проміжного чи кінцевого споживання. І, нарешті, приватні послуги оплачуються безпосередньо споживачами (населенням, підприємствами і т.п.) у повному обсязі.

Проведений в роботі аналіз дозволив визначити фінансові відносини в невиробничій сфері як відносини, що охоплюють процес руху (отримання, акумуляції, розподілу та використання) фінансових ресурсів між суб'єктами господарювання невиробничої сфери та іншими суб'єктами господарювання з приводу відтворення соціально-культурної та наукової діяльності.

Фінансові відносини суб'єктів господарювання невиробничої сфери виконують притаманні тільки їм специфічні функції. Фінансові відносини між суб'єктами господарювання невиробничої сфери та іншими суб'єктами господарювання відзначаються поєднанням економічних і соціальних функцій. Економічні функції пов'язані з процесом руху фінансових коштів суб'єктів господарювання невиробничої сфери. Соціальні ж визначаються природою відтворення суспільства і пов'язані з якісними характеристиками процесів суспільного та особистого споживання. При цьому показано, що жорсткий зв'язок між економічною та соціальною функціями фінансових відносин невиробничої сфери зумовлений типами суспільного відтворення.

На основі цього в дисертації робиться висновок, що результати праці працівників невиробничої сфери сприяють

збільшенню національного доходу і валового внутрішнього продукту, причому, враховуючи саме фінансовий аспект. Це знаходить своє відображення в тому, що видатки на фінансування діяльності суб'єктів господарювання невиробничої сфери є суспільно необхідними з позиції відтворення суспільства в цілому. Тому фінансові відносини з суб'єктами освіти, науки та культури, а також форми, що їх відображають, повинні не тільки поєднуватися з економічними реформами в цілому, а виступати їх органічною складовою частиною.

На даний час для фінансових відносин суб'єктів науки та соціально-культурних галузей з іншими суб'єктами господарювання характерним є те, що вони мають проміжний, перехідний характер і тим самим містять у собі як елементи попередньої форми фінансових відносин, так і тієї, що тільки зростає. Тому домінантою в фінансових відносинах з науковими та соціально-культурними галузями повинне стати завдання збереження та підтримання діючих обсягів їх фінансування і поступове їх розширення за рахунок нових форм фінансових відносин, що адекватні конкурентній економіці. Причому, функціонування нових форм фінансових відносин в невиробничій сфері не повинне блокуватися старими. Для всіх форм фінансових відносин мають бути створені рівні умови.

Одночасно із змінами і розширенням джерел фінансування невиробничих галузей набуває актуальності проблема їхнього ефективного використання. Основною умовою вдосконалення фінансових відносин у невиробничих галузях виступає закріплення за кожним із суб'єктів господарювання невиробничої сфери можливості самостійно маніпулювати своїми фінансовими ресурсами. У зв'язку з цим в дисертації детально розглядається функціонування такого інституту, як некомерційні організації, які є одним з основних видів ділової активності в галузі науки, освіти та культури в країнах з розвинутою ринковою економікою.

Зміст існування некомерційних організацій полягає в тому, що їх діяльність складається з двох частин - основної та неосновної. Некомерційні організації отримують

можливість додаткового фінансування основної своєї діяльності за рахунок прибутку, що отриманий завдяки наявності у них права на неосновну діяльність, пов'язану із заснуванням інших підприємств та придбанням контрольних пакетів акцій, участю в господарських товариствах та об'єднаннях з метою виконання статутних завдань.

Діяльність некомерційних організацій передбачає низку податкових пільг, детально розглянутих у дисертації, що є найбільш універсальним методом державної підтримки некомерційних організацій і всіх тих, що добровільно фінансують їх діяльність.

Поява в суспільстві таких інститутів, як некомерційні організації, є однією з форм вирішення питання про рух фінансових ресурсів суб'єктів господарювання невиробничої сфери, що забезпечує не тільки збереження останніх в сучасних умовах кризи, але й стійке їх відтворення. Діяльність некомерційних організацій виключає жорстку залежність здійснення соціально-культурної та наукової діяльності тільки від бюджетних асигнувань і орієнтує суб'єктів господарювання невиробничої сфери на досягнення самостійності в розвитку своїх фінансових відносин, в розширенні джерел фінансування їх відтворення.

В другому розділі дисертації розглядаються питання фінансування суб'єктів господарювання невиробничої сфери, детально аналізуються форми фінансових відносин з державою. При цьому досліджуються об'єктивні причини, що обумовлюють наявність фінансових відносин між державою та суб'єктами господарювання невиробничої сфери. Проте дефіцит державного бюджету обмежує можливості держави фінансувати соціально-культурну і наукову діяльність у попередніх обсягах та на основі колишніх принципів надання фінансових ресурсів. Більше того, затримка із затвердженням бюджету, перехід на помісячне фінансування, а також розрив між виділенням коштів державою та фактичним наданням їх, суттєво позначається на фінансовому становищі суб'єктів господарювання невиробничої сфери.

В дисертації детально досліджуються три основні форми державного фінансування суб'єктів господарювання невиробничої сфери, які на практиці можуть бути використані в різних сполученнях або кожна окремо:

1/ базове фінансування життєво необхідних для суспільства видів невиробничої діяльності, при якому повне або часткове забезпечення фінансовими ресурсами здійснюється із коштів держбюджету на нормативній основі. Зміст бюджетного фінансування полягає в забезпеченні гарантованого мінімуму, необхідного для виживання основної частини суб'єктів господарювання невиробничої сфери;

2/ цільове фінансування суб'єктів господарювання невиробничої сфери, яке здійснюється в межах пріоритетних напрямків, визначених державою. Воно здійснюється шляхом субсидій і субвенцій, що надаються державними (або національними) позабюджетними фондами в галузях науки, освіти та культури, які виступають координаційними центрами розвитку цих галузей. Зміст такого фінансування зводиться до селективної підтримки пріоритетних областей в кожній з цих галузей;

3/ контрактне фінансування окремих суб'єктів господарювання невиробничої сфери, що передбачає визначення державою цілей контракту, взаємовигідних для сторін умов фінансування і механізму його розміщення серед суб'єктів господарювання невиробничої сфери всіх форм власності, а також контроль за якістю соціально-культурного обслуговування населення та наукової продукції, необхідних для відтворення суспільства в цілому.

Форму контрактного фінансування розглянуто в дисертації найбільш детально. Зокрема запропоновано систему заходів, спрямованих на стимулювання виконавців державних контрактів та створення умов для активізації їх діяльності на ринку контрактів. Розглядається форма "асоційованого контракування". Обґрунтовується доцільність поетапного розміщення контрактів.

В дисертації досліджується тенденція зростання непрямого стимулювання державою як надання, так і

споживання послуг невиробничої сфери, що направлене на підтримку і розвиток національного наукового та соціально-культурного потенціалу. В роботі розглядаються об'єктивні причини виникнення та розвитку цієї тенденції. Аналізуються позитивні та негативні сторони прийнятих і законодавчо закріплених державою в 1991-1993 рр. конкретних заходів, направлених на стимулювання суб'єктів господарювання невиробничої сфери. Крім того, розглядаються питання надання податкових пільг суб'єктам господарювання всіх форм власності та приватним особам, які вкладають грошові кошти в соціально-культурний розвиток та науково-технічний прогрес України.

В дисертації робиться висновок, що у фінансово-економічній діяльності держави є раціональним використовувати синтез двох підходів - прямого централізованого фінансування суб'єктів господарювання невиробничої сфери, а також системи непрямих заходів, що створюють особливий економічний, соціальний та політичний клімат, який стимулював би розвиток невиробничої діяльності. Причому ці підходи розглядаються не як альтернативні, а як такі, що можуть і повинні гармонійно доповнювати один одного. Скорочення прямих методів державного регулювання при одночасному розширенні арсеналу непрямих заходів відображає не стільки зменшення економічної ролі держави, скільки зміну форм її участі в соціально-економічних процесах, пошук більш ефективних інструментів їх регулювання.

У зв'язку з активізацією місцевих органів влади у вирішенні економічних та соціальних проблем, розвитку місцевого та територіального господарства, фінансуванні невиробничої діяльності, в дисертації аналізуються перспективи створення механізму розподілу та перерозподілу державних фінансових ресурсів між центральними та місцевими органами влади, масштаби податкової компетенції кожного рівня влади, надання їм податкових джерел відповідно до їх функцій та принципів їх автономії. Обґрунтовується необхідність оптимізації місцевих податків та зборів, створення позабюджетних

фондів регіону, проведення місцевих займів для покриття витрат на утримання об'єктів соціально-культурної сфери, що знаходяться у віданні місцевої адміністрації, пільг для підприємств, що фінансують об'єкти соціальної інфраструктури самостійно, а також податкового стимулювання місцевих підприємств, що використовують досягнення науки та залучають висококваліфікований персонал. Робиться висновок про неможливість створення єдиної та універсальної моделі фінансових відносин місцевих органів влади з розміщеними на їх території суб'єктами господарювання невиробничої сфери, оскільки кожний регіон потребує особливого підходу і максимального врахування сукупності притаманних тільки йому факторів.

Роздержавлення фінансових відносин в Україні створює передумови для появи прямих фінансових відносин між суб'єктами господарювання виробничих і невиробничих галузей. У зв'язку з цим у третьому розділі докладно розглядаються дві форми фінансових відносин, що виникають між суб'єктами господарювання матеріального виробництва і невиробничої сфери. По-перше, це контракти, що складаються всередині підприємства або науково-виробничого об'єднання, а також зі сторонніми невиробничими організаціями. По-друге - спонсорство. Джерелами фінансування контрактів можуть виступати собівартість продукції, амортизаційні відрахування і прибуток. Спонсорство ж може мати такі джерела, як прибуток підприємств і витрати на рекламу. Принципово важливим при переході до ринкових форм господарювання можна вважати такий механізм фінансових відносин, який буде орієнтований на залежність прибутку, що отримується підприємством матеріального виробництва, від витрат на невиробничі послуги. Це пояснюється тим, що фінансування витрат на науку та якісне покращення людського капіталу в процесі виробництва сприяє зростанню кількості і покращенню якості виготовленої продукції, підвищенню продуктивності праці, що знижує собівартість.

У зв'язку з цим в дисертації також робиться висновок про необхідність активізації пропозиції своїх послуг

суб'єктів господарювання невиробничої сфери, якісній зміні форм їх надання на основі дослідження ринку і вивчення перспектив реалізації соціально-культурних та наукових послуг, які зорієнтовані на споживача і адаптовані до умов сучасного виробництва. Особливо важливим при складанні контракту стає те, що виконавцем його виступає не організація чи інститут, а конкретний вчений або колектив вчених (викладачів, діячів культури і мистецтва), в розпорядження яких і будуть надаватися фінансові кошти.

В дисертації наведено порівняльну характеристику принципів за якими складаються контракти між суб'єктами господарювання невиробничої сфери, державою і підприємствами матеріального виробництва.

Проведений в процесі дослідження аналіз такої самостійної форми фінансових відносин суб'єктів господарювання невиробничої і виробничої сфер, як спонсорство, дає можливість зробити ряд важливих висновків. По-перше, дати визначення спонсорству - це поручництво підприємства за здійснення діяльності конкретного суб'єкту наукової та соціально-культурної сфери, яку це підприємство фінансує в своїх цілях. По-друге, описати основні види спонсорства, такі як пряма фінансова допомога, надання підприємством своїх приміщень, обладнання, пільгових кредитів і т.п., а також заснування факультетів, стипендій, галерей, культурних центрів. По-третє, порівняти економічне законодавство України та країн з розвинутою ринковою економікою, яке звільнює від оподаткування частину прибутку, що направляється на спонсорські цілі. На основі наведених в дисертації аргументів робиться висновок, що спонсорство, як форма фінансування невиробничої діяльності, безпосередньо залежить від спадів і піднесень в економіці країни, але в будь-якому випадку воно неможливе без стимулювання з боку держави.

В ході розгляду децентралізованих форм фінансових відносин з суб'єктами господарювання невиробничої сфери вирізняється і така - традиційна для більшості розвинених

країн світу і що формується в нашій країні - фінансові відносини з благодійними фондами. Діяльність благодійних фондів покликана стати відображенням процесу диверсифікації фінансових відносин суб'єктів матеріального виробництва і невиробничої сфери, що є характерним для більшості розвинених країн світу.

Благодійні фонди являють собою складну структуру, що виконує функції інвестиційних та холдінгових компаній, в якій застосування економічних інструментів є одним із засобів багатомірної соціальної діяльності. Це, як правило, неурядові організації, суспільні служби, що сполучають у своїй роботі гнучкі методи і чітко вироблену стратегію фінансування соціально-культурних та наукових галузей.

Економічною сутністю благодійних фондів є формування грошових активів, що служать фінансовим забезпеченням діяльності суб'єктів господарювання невиробничої сфери, розподіл та використання цих активів, а також те, що благодійні фонди створюють умови для відтворення робочої сили на мікро- і, частково, навіть на макроекономічному рівні, що позитивно впливає на зростання продуктивності праці і національного доходу.

В дисертації ставиться питання про те, що, не дивлячись на наявність у законодавстві України поняття благодійний фонд (Закон України "Про основи законодавства про культуру" і Закон України "Про освіту"), воно належним чином не розкривається. Відсутність однозначного трактування поняття благодійний фонд дуже часто дозволяє підмінювати зміст діяльності цих організацій. Благодійні фонди - це не об'єднання громадян, а об'єднання в першу чергу матеріальних засобів та фінансових коштів, що виділені засновниками для здійснення обумовлених благодійних цілей і наданих в управління опікунський раді, правлінню чи іншому виконавчому органу фонду, призначеному засновниками. Крім того, в діючому законодавстві дарувальнику не надані гарантії держави і податкові пільги, які б зацікавлювали його до вкладання грошей в благодійні фонди; не

визначено перелік суспільних проблем, на вирішення яких можна направляти благодійні кошти.

Значне місце в дисертації відводиться розгляду джерел фінансових ресурсів благодійних фондів і механізму їх формування. При цьому відзначається, що принцип, закладений в основу механізму формування фінансових засобів благодійних фондів, який дозволяє наращувати ці засоби за рахунок вкладання їх в цінні папери і їх обороту, дає можливість проявляти оперативність у фінансуванні різноманітних наукових та соціально-культурних проектів. Тим самим, благодійні фонди не є пасивною передавальною ланкою від суб'єктів господарювання матеріального виробництва і населення до суб'єктів господарювання невиробничої сфери. Наявність такого підходу до діяльності благодійних фондів дозволяє реалізовувати їх прагнення до незалежності від державних і приватних структур, політичних партій і громадських організацій політичного спрямування.

В роботі наводиться класифікація благодійних фондів, в основу якої закладено поділ їх на трасти, що функціонують тільки за рахунок пожертвувань і строго спрямовані на вказану дарувальником діяльність, і корпорації, які самостійно ведуть як фінансову, так і безпосередньо благодійну діяльність. На основі дослідження економічної літератури, виділяються і аналізуються п'ять видів благодійних фондів - звичайні, цільові, громадські, фонди компаній та сімейні (або особисті) фонди.

На прикладі США та інших країн з розвинутою ринковою економікою в роботі розглядаються принципи взаємовідносин держави і благодійних фондів, взаємозобов'язання сторін. Крім того, досить докладно досліджується широке коло операцій: здійснення технічної допомоги, надання позик, довгострокових кредитів і субсидій, інші види участі, включаючи участь в статутних фондах суб'єктів господарювання невиробничої сфери, що здійснюються у кредитній або безповоротній, але цільовій формі. При цьому, контроль як за діяльністю самого фонду, так і за діяльністю суб'єкту господарювання, якому

надаються фінансові засоби благодійних фондів, може здійснюватись або в формі контролю за виконанням програми, що фінансується, або у формі контролю за використанням цих фінансових засобів.

Ще одним джерелом децентралізованого фінансування освітніх та культурних галузей є грошові кошти населення: Реформування економіки України в цілому і заробітної плати зокрема дозволить населенню оплачувати соціальне замовлення на якість освітніх і культурних послуг в залежності від переваг кожного конкретного споживача соціально-культурних послуг. Формування співвідношення платності та безплатності послуг передбачає встановлення державою мінімуму соціально-культурних послуг, котрий має надаватися населенню безкоштовно. Все, що споживач бажає отримати понад цей мінімум, повинно бути платним.

В дисертації пропонуються такі форми фінансових відносин населення і суб'єктів господарювання невиробничої сфери, як споживчий кредит, угоди страхування та чеки на освіту. Поява першої форми фінансових відносин - споживчого кредиту на оплату освіти у вищих та середніх спеціальних навчальних закладах - неможлива без стабілізації кредитно-фінансової сфери, коли комерційним банкам стануть вигідними не тільки депозитні, а й кредитні операції.

Друга форма фінансових відносин населення і суб'єктів господарювання невиробничої сфери - угоди страхування для оплати навчання - передбачає акумуляцію грошових коштів населення шляхом накопичення страхових внесків і процентів по ним з наступною оплатою навчання застрахованого. При цьому не виключається можливість оплати страхових полісів підприємствами та організаціями, в яких працюють батьки застрахованої дитини.

І, нарешті, чек на освіту - це така форма фінансових відносин, яка передбачає оплату навчання протягом року в будь-якому навчальному закладі за рахунок податків. Чеки приходуються школами і складають головне (якщо не єдине) джерело їх фінансування. Основна ідея чекової системи полягає в реалізації принципу батьківського

вибору, які краще за вчителів можуть оцінити ефективність навчання своїх дітей, тоді як існуюча система передбачає протилежне.

Передача державою частини функцій фінансування соціально-культурної діяльності населенню дозволить суттєво скоротити поточні видатки бюджету, а також створить реальні передумови для мотивації до збільшення доходів за рахунок підвищення продуктивності праці в результаті зростання кваліфікаційного та культурного рівней роботи працездатного населення.

Таким чином, в дисертаційній роботі запропонована комплексна економічна модель фінансування невиробничої діяльності, реалізація якої могла б суттєво поліпшити становище, яке склалося у невиробничих галузях. Слід зазначити, що автор не ставив за мету всеосяжний аналіз порушених проблем фінансування невиробничої сфери в умовах формування ринкових відносин. Багато теоретичних та практичних питань фінансування невиробничої сфери потребують подальших узагальнень та досліджень.

3. ОСНОВНІ ПУБЛІКАЦІЇ ПО ТЕМІ ДИСЕРТАЦІЇ.

1. Фінансові відносини галузей невиробничої сфери при переході до ринкової економіки.//Формування ринку в СРСР: Зб. наук. тр. - Київ. Ін-т економіки АН УРСР. 1991.- 0,4 др. арк. (російською мовою).

2. Фінансові відносини невиробничої сфери.//Перехід до ринкової економіки: досвід, проблеми: Міжвідомчий наук. зб. - Київ. Либідь. 1992.- 0,4 др. арк.

3. Благодійні фонди як суб'єкт фінансування невиробничої сфери.//Економічні основи розвитку галузей невиробничої сфери: Зб. наук. тр. - Київ. Ін-т економіки АН України. 1992.- 0,4 др. арк. (російською мовою).

Підл. до друку 4.04.91. Формат 80x84/16. Папір офс. Офс. друк.
Ум. друк. арк. 0,8. Обл.-вид. арк. 1,0. Тираж 100 прим. Зам. 51.

Поліграфічне дільниця Інституту економіки АН Україн.
252011 м.Київ 11, вул. Пашаєвського, 26.

462502

AB 29.668